

УДК 81
ББК 81.2-4

**МАНБАИ МУҲИМИ
ТАҲҚИҚИ
ФРАЗЕОЛОГИЯ** *Воҳидова Нодира Абдусатторовна, омӯзгори
кафедраи умумидонишигоҳии забонҳои хориҷии МДТ
«ДДХ ба номи академик Бобоҷон Гафуров»
(Тоҷикистон, Хуҷанд)*

**ВАЖНЫЙ ИСТОЧНИК
ИССЛЕДОВАНИЯ
ФРАЗЕОЛОГИИ** *Воҳидова Нодира Абдусатторовна, преподаватель
общеуниверситетской кафедры иностранных языков
ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова»
(Таджикистан, Худжанд)*

**AN IMPORTANT SOURCE
OF PHRASEOLOGY
RESEARCH** *Vohidova Nodira Abdusattorovna, teacher of the all –
University department of foreign languages of the SEI of
"KSU named after academician B. Gafurov "
(Tajikistan, Khujand) E-MAIL: vohidova2020@mail.ru*

Калидвожаҳо: фразеология, фразеография, фарҳанги фразеологӣ, забонҳои гуногунсохт, хусусиятҳои семантикӣ - услубии ВФ, таҳқиқи муқоисавӣ – типологӣ

Дар мақола сухан аз афзалияти фарҳангҳои фразеологӣ ҳамчун сарчашмаи илми фразеологияи забонҳо меравад. Қисмати муҳими таркиби сохтори фарҳангҳои фразеологиро сарсухани муфассал бо маълумоти назариявӣ ва ё мақолаи мукаммали илмӣ ташиқ менамояд, ки дар он нуқтаи назари мураббӣ ё муаллиф дар бораи моҳият, хел, категорияҳои воҳидҳои фразеологӣ, инчунин роҳи усулҳои шарҳи хусусиятҳои маъноӣ, услубӣ ва сохтори воҳидҳои фразеологӣ баён мегардад, ки он дар таҳқиқи фразеологияи забонҳо чун маводи мушаххас ва санҷидашуда арзишманд аст. Бо усули муқоисавӣ-типологӣ омӯхтани фразеографияи забонҳои гуногунсохт ба аҳамияти бештар молик аст. Дар ҳамин замина бисёр масъалаҳои номукамал омӯхташуда ва баҳснок аз рӯйи маводи илмӣ амалии фарҳангҳои фразеологӣ маъруфи тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Ключевые слова: фразеология, фразеография, фразеологические словари, разносистемные языки, семантико-стилистические особенности ФЕ, сравнительно-типологическое исследование

На конкретных примерах показаны преимущества фразеологических словарей разносистемных языков (таджикского, русского и английского) как научного источника по исследованию фразеологии. Значимым структурным компонентом фразеологических словарей является распространённое предисловие или отдельная научная статья, где на принципах краткости и мотивированности суждения, присущих лексикографии, излагается точка зрения составителя словаря по ключевым вопросам фразеологии, в частности понятие о фразеологизмах, их разновидностях, семантико-стилистических категориях, на основе которых осуществляется отбор лексикографического материала. Такая необходимость продиктована недостаточной разработанностью, а порой и противоположным толкованием фразеологических категорий различными авторами. На примерах из разносистемных таджикского, русского и английского языков в сравнительно-типологическом плане производится научный анализ теоретических вопросов фразеологии.

Key words: *phraseology, phraseography, phraseological dictionaries, multi-system languages, semantic and stylistic features of phraseological units, comparatively- typological research*

The advantages of phraseology dictionaries of multisystemic languages (Tajik, Russian, English) as a scientific source for phraseology research. Concrete examples are presented with an extended preface or a separate scientific article where compiler's viewpoint on key issues of phraseology is expounded on the principles of brevity and motivation of judgment; here refer, in particular, notions of phraseologisms, their variety, semantic-stylistic categories on the basis of which selection of lexicographic material is carried out. Such a necessity is caused by inadequate elaboration and sometimes both by opposite interpretation of phraseological categories by different authors. Scientific analysis of theoretical phraseology issues is done in comparative-typological aspect on the examples from multisystemic languages, those of Tajik, Russian and English.

Яке аз соҳаҳои нави забоншиносӣ, ки фразеология мебошад он бо вучуди таълифи асарҳои бисёри илмию таълимӣ ба дараҷаи кофӣ таҳқиқ нашудааст. Ин ҳол чун яке аз норасоӣҳои илми забоншиносии ҳам хусусӣ ва ҳам умумӣ зоҳир гардида, дар таълими босамари забонҳо дар макотиби чи миёна ва чи олӣ ҳалал ворид менамояд. Зарурате ба миён меояд, ки забоншиносон, методистон, муаллифони китобҳои дарсӣ, омӯзгорони фанни забон истеъдоди зиёди сарчашмаҳои илмию методиро дарёфт намоянд, омӯзанд ва ба кор баранд. Ин амал ба дараҷаи матлуб на ба ҳар омӯзгор даст медиҳад, зеро, аз як тараф, бисёре аз манбаҳои илмӣ дастнорасанд, аз ҷониби дигар, аз мутолиаи асарҳои зиёд фикри мақбулро дарёфтанд ва ба манфиати таълим корбаст кардан низ амали осон нест.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки яке аз манбаҳои қулай ва аз мизони санҷиш гузаштаи омӯзиши фразеология фарҳангҳои фразеологӣ мебошад. Носаҳеҳии бисёр масъалаҳои фразеология, гуногунандешӣ, муҳолифати назарҳои олимони боис гаштааст, ки муаллиф ё мураттибони фарҳангҳои фразеологӣ дар оғози китоб дар бораи моҳияти воҳидҳои фразеологӣ, ҳел ва хусусиятҳои онҳо, чунонки мегӯянд, «концепсия»-и худро муайян намоянд. Аз ин рӯ, аксар фарҳангҳои маъруфи фразеологӣ дорои сарсухани мукамал ва ё мақолаи муфассали илмӣ мебошад, ки аз онҳо, ба тарзе ки умуман ба принсипи фарҳангшиносӣ хос аст, маълумоти мухтасар, вале дақиқу мушаххас мегирем.

Шиносоӣ бо маълумоти назарӣ амалии забонҳои маъруфи гуногунсохт, ки ба таҳқиқи муқоисавӣ-типологӣ имкон фароҳам меорад, доираи фаҳмиши моро вусъат мебахшад. Инро метавонем дар мисоли фарҳангҳои фразеологӣ тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бубинем.

Масоили фразеология дар фразеографияи тоҷикӣ. Аз мушоҳида ва таҳлилоти бармеояд, ки дар фарҳангшиносии тоҷикӣ овардани маълумоти назариявӣ оид ба масъалаҳои забон расм набуд, шояд сабаб ин бошад, ки дар он замон дар бораи назарияи забоншиносӣ, аз ҷумла, мусталаҳот худ маводи мураттаби илмӣ вучуд надошт, бо вучуди он ки луғатшиносӣ ҳеле ривҷ ёфта буд.

Пас аз инқилоби соли 1917, дар давраи нави инқишофи илми забоншиносии тоҷик фарҳанги махсуси фразеологӣ ҳеле дертар ба майдон омад, ки «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик» ном дошта, дар ду муҷаллад 8 000 воҳиди фразеологиро дар бар мегирад (2;3). Ба назар мерасад, ки дар ин давра дахсолаҳои ҳамкории илмию фарҳангӣ бо олимони рус, бахусус шиносӣ бо фарҳангҳои имкон дод, ки дар соҳаи фразеология низ луғатномаи мукамал таълиф ёбад.

Дар лексикографияи рус истилоҳи маъмул ҳаст – «луғати академӣ», ки зерини истилоҳ мутахассисон луғатномаҳои мукамалтаринро дар назар доранд. Аз ин лиҳоз «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик» луғати академист. Ба пиндори мо,

дори сарсухани муфассал будани фарҳанги мазкур низ натиҷаи баҳрабардорӣ аз таҷрибаи файзбахши принципҳои луғатнигории академии рус мебошад, ки ба ҷуз ҷамъоварии маводи пурариш дар таснифу ташреҳ, ба мардум манзур кардани ганҷинаи забони умумихалқӣ, боз иловатан дар таҳқиқи масъалаҳои назариявӣ амалии воҳидҳои фразеологӣ мусоидат дорад. Сарсухани фарҳанг аз бандҳои зерин иборат аст: 1. Фразеология ва тартиб додани фарҳангӣ фразеологӣ. 2. Хусусиятҳои фразеологияи забони тоҷикӣ. 3. Вазифаи «Фарҳанг» ва баъзе қайдҳои он. 4. Хелҳои ибораҳои фразеологии «Фарҳанг» аз рӯи сохт ва таркиб. 5. Сохти «Фарҳанг».

Сарсухан масъалаҳоеро, ки ҳам ба моҳият ва хусусиятҳои воҳидҳои фразеологӣ (ВФ) ва ҳам ба мазмуну сохти фарҳанг марбут аст, дар бар мегирад. Он ба маълумоте асос ёфтааст, ки дар ибтидои солҳои 60-уми асри XX дар бораи фразеология мавҷуд буд. Сарсухани муфассал имкон медиҳад, ки доираи дарки моҳияти ВФ, вазъ ва принципҳои фарҳангнигориро, ки ба таҷрибаи солҳои 50-60-уми асри XX таъя дорад, муайян намоем.

Дар банди аввали Сарсухан ҳамчунин суҳан дар бораи он меравад, ки дар илми фразеология як қатор масъалаҳои ҳалталаб мавҷуданд, ки онҳоро фарҳангнигорон бояд дар мавриди танзими фарҳангнома ба назар бигиранд. Аз он ҷумла, яке аз масъалаҳои муҳимми ҳалношудаи фразеология ҳаҷм ва ҳудуди ҳуди он мебошад. Масалан, дар бораи воҳиди фразеологӣ шудан ё нашудани ибораҳои маъмули вирди забонгашта («крылатые слова») зарбулмасал, мақол, ибораҳои истилоҳӣ, афоризмҳои таърихӣ ва ғайра ду фикри ба ҳам муқобил вучуд дорад. Баъзе забоншиносон онҳоро бечуну чаро ба фразеология дохил мекунанд ва баъзеҳо, баръақс, онҳоро воҳидҳои фразеологӣ ҳисоб намеkunанд.

Дар қатори масъалаҳои ҳалталаб инчунин ба таври аниқ ҷудо карда нашудани ибораҳои фразеологӣ аз «ибораҳои одӣ» ва таърифи мукамал надоштани ибораҳои фразеологӣ ном бурда мешавад. Ду аломати ВФ – дар заминаи маҷоз сохта шудан ва «айнан тарҷуманашаванда» будан аз аломатҳои асосии ибораҳои фразеологӣ ҳисобида мешавад.

Бино ба маълумоти фарҳанг, «фразеологияи забони тоҷикӣ, ки ҳеҷ мавриди диққати забоншиносони тоҷик нагардидааст, натавонанд ҳудуди фразеология, балки бисёр масъалаҳои он дар ториқӣ мондааст. Хусусан, дуруст муайян карда нашудани ҳаҷму ҳудуди фразеология, хелҳои фразеология ва сабабҳои фарқи онҳо аз ҳамдигар вазифаи муҳимми навбатии тоҷикшиносон мебошад» (З, XIV). Сипас, ишора ба кӯшиши мураттибон оид ба таснифоти ибораҳои фразеологӣ ба хелҳо меравад, ки он дар 8 банд ва 7 зербанд шарҳ дода шудааст.

Муаллифи Фарҳанг таъкид мекунад, ки набудани таҷриба дар фарҳангнигорӣ мушкилиҳое пеш меорад, дар ин қор истифода аз луғатҳои фразеологии дузабона «Англо – русский фразеологический словарь» (1955) ва «Немецко – русский фразеологический словарь» (1956) мададгори шуда метавонанд.

Зикри мушкилии масъалаи таҳқиқи ВФ ва танзими фарҳанги фразеологии комил дар заминаи ақаллан давраи нави забони адабии тоҷик, ки зиёда аз дувоздаҳ қарнро дар бар мегирад ва айни зарурати иҷрои ин қор, ки ҳанӯз муяссар нашудааст, то ҳол чун вазифаи муҳим бокӣ мемонад.

Агар бо маводи “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик” иқтифо кунем, ҳам доираи маводи таҳлилий ва ҳам таҳлили илмии фарҳангҳои фразеологии забони форсӣ-тоҷикӣ маҳдуд мегардид, зеро он дар асоси мисолҳои бисёре аз адабиёти бадеии давраи советӣ маънидод карда шудаанд. Далели нопурагии фарҳанги мазкурро аз қайди зерини мураттиби он низ фаҳмидан мумкин аст: «Ибораҳои ин фарҳанг танҳо дар асоси мисолҳои, ки муаллиф дар натиҷаи мутолиаи адабиёти давраи советӣ дар зарфи 4 сол ба даст овардааст, маънидод карда шудаанд. Бинобар ҳамин ҳам аз камбудии ҳоли набудани онҳо

худ аз худ маълум мегардад... Давом додани ин кор, пурра намудан, таҳриру такмил додани фарҳанг хатман лозим аст» (3, XII).

Шоиستاи таҳсин кардан аст, ки Муллоҷон Ҷозилов худ ин амри хайро идома дода, фарҳанги дигари арзишманде бо номи «Зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ» дар се мучаллад таълиф кард (5). Дар муаррифиномаи китоб омадааст, ки «дар ҳар се ҷилд зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои гирд омадаанд, ки онҳо аз адабиёти китобатии дар Иттифоқи Советӣ, Эрону Афғонистон ва Ҳинду Покистон нашргардида ва инчунин аз дастнависҳои ҳанӯз ба таъб нарасида хӯшачинӣ шудаанд ва ҳама шарҳи худро доранд». Дар фарҳанг ба сифати маъхазҳо назми асрҳои IX – XX, насри асрҳои X – XX, китобҳои махсус оид ба зарбулмасал ва мақолҳо, маҷмӯаҳо, асарҳои драматургӣ, асарҳои фолклорӣ, маҷалла ва рӯзномаҳо, тазкираҳо, китобҳои илмӣ оварда шудаанд.

«Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ» низ ба мисли фарҳанги аввал ба фаҳмиши васеи воҳидҳои рехта (фразеологӣ) асос ёфтааст. Ба хотир меорем, ки дар он ба ғайр аз анвои ибораҳои фразеологӣ боз «зарбулмасалу мақолҳо, панду ҳикматҳо, ҳар гуна формулаҳои хоҳиш, нияти нек, қасам, дашном, нафрин» ворид гашта буд. Ба фарҳанги мавриди назар афоризмҳои тоҷикию форсӣ дохил карда шудаанд. Комилан фаҳмост, ки ин фарҳанг, ки низ мақоми академӣ дорад, луғатномаи пештараро аз лиҳози фарогирии зарбулмасалу мақол ва афоризмҳо такмил медиҳад. Дар «Муқаддима» ишорат меравад, ки аз зумраи масъалаҳои муҳими назариявии дар шинохти зарбулмасал ва мақолҳо дар доираи воҳидҳои устувори забони тоҷикӣ вучуд дошта, қазияи «дуруст муайян намудани моҳияти зарбулмасал ва мақолҳо, пеш аз ҳама, ҳудуди воқеии онҳо» махсуб меёбад, зеро «бидуни ин ҳар коре, ки оид ба зарбулмасал ва мақолҳо ба даст гирифта мешавад, сарбаста гашта, ҳалли дурусти он номумкин мегардад» (5,9). Бинобар он муаллиф кӯшиш ба харҷ додааст, ки дар мисоли фарҳангномаҳои маъруф иштибоҳотро дар шинохти зарбулмасалу мақолҳо дар 10 банд нишон диҳад.

Азбаски дар фарҳанги мазкур «афоризмҳо» дар таркиб ва номи китоб зикр ёфтааст, муаллиф андешаи худро дар бораи умумият ва тафовутҳои он аз зарбулмасалу мақолҳо баён намудааст, ки он дорои аҳамияти илмӣ мебошад.

Бино ба фикри муаллиф, «сабаби ба «Фарҳанг» дохил шудани афоризмҳо, яъне «мисраъҳои ҷудогонаи назму насри сайқалёфтае, ки фикри тодро ифода намуда, забонзади умум гаштаанд, он аст, ки онҳо ба зарбулмасалу мақолҳо аз ҷиҳати шакл, сохт ва мазмун наздик буда, чун воситаи тасвири бадеӣ барои таъсирнок шудани нутқ ва матн хизмат менамоянд» (5,12).

Аҳамияти назариявӣ ва амалии «Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ» инчунин аз рӯйи он муайян мегардад, ки дар бораи баъзе фарҳангҳои фразеологӣ арзишманди форсӣ, ки алҳол ба хонандаи тоҷик дастрас нестанд, маълумоти дақиқ дода шудааст. Аз ҷумла, дар китоб сухан роҷеъ ба асари мутахассиси маъруфи соҳаи эҷодиёти халқҳои Шарқ академик В.А. Гордлевский «Зарбулмасалҳои форсӣ» меравад, ки дар он зиёда аз 500 зарбулмасалу мақоли форсӣ – тоҷикӣ чамъ оварда, маънидод карда шудаанд.

Ҳамчунин муаллиф кӯшидааст, ки хонандаро бо комёбӣ ва норосоӣҳои илмию амалии асари чорҷилдаи фарҳангшиноси маъруфи Эрон Алиакбари Деххудо «Амсолу ҳикам» ошно созад.

Тазаккур бояд кард, ки дар китобҳои «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик» дар ду мучаллад, «Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ» дар се мучаллад таҷрибаи илмӣ- академии фразеографияи тоҷик дар замони шӯравӣ асосан чамъбаст гаштааст.

Масоили фразеология дар фразеографияи русӣ. Дар фразеографияи умумӣ эътироф шудааст, ки мукамалтарин фарҳангномаи фразеологӣ нашри чоруми «Луғати фразеологии забони русӣ» мебошад, ки бо заҳмати мураттибон лексикографҳои маъруф А.А. Войнова, В.П. Жуков, А.И. Молотков, А.И. Федоров интишор ёфтааст (6). Луғат чун қисми таркибӣ мақолаи муфассали А.И. Молотковро бо номи «Фразеологияи забони русӣ ва принсипҳои нигориши лексикографӣ» дар бар мегирад, ки ҳамзамон вазифаи сарсуханро ба ҷо меорад. Дар он ду масъала мавриди баррасӣ қарор ёфтааст: 1) маълумот дар бораи воҳидҳои фразеологии забони русӣ; 2) шарҳи принсипҳои лексикография (фразеография)-и забони русӣ. Ҳаҷми мақола зиёда аз панҷ ҷузъи ҷопист, ки он нисбат ба меъёри маъмули сарсухани китоб хеле зиёд аст. Вале дар сатҳи нокифоя омӯхта шудани фразеология, умуман, фразеологияи забони русӣ аз он ҷумла, чунин заруратро ба миён овардааст. Аз ҷониби дигар, принсипҳои фразеография низ дар сатҳи номукамалӣ қарор дошта, ташреҳи муфассали онро метавон чун талаби давр арзёбӣ кард. Бо мақсади мушаххасии масъалагузорӣ, ки аз талаботи муҳими фарҳангнигорӣ мебошад, матни сарсухан ба чунин қисматҳо таҷзия ва номгузорӣ шудаанд: «Аломатҳои категориалии фразеологизмҳо», «Фразеологизм ва калима», «Фразеологизм ва ибора», «Соҳтори фразеологизм», «Шакли ҳоси фразеологизм», «Шаклҳои парадигмавии фразеологизм», «Маъноии луғавии фразеологизм», «Фразеологизм ва ғайрифразеологизм», «Ибораҳои вазифаи калимаҳои ёридиҳандаро иҷроқунанда ва ифодаҳои зарфӣ», «Фразеологизм ва шакли ифодаи фразеологизм», «Мутаносибияти фразеологизмҳои мухталиф», «Таносуби шаклҳои истеъмолии фразеологизм», «Фразеологизм – муродифот ва шаклҳои муродифии корбурди фразеологизм», «Тавзеҳи хусусиятҳои таърихӣ – замонӣ ва услубии фразеологизмҳо», «Истеъмоли фразеологизмҳо дар нутқ», «Таносуби лексикӣ ва грамматикӣ фразеологизмҳо бо калимаҳо дар нутқ», «Принсипҳои ҷойгузинии фразеологизмҳо дар фарҳанг», «Орфография ва пунктуатсия дар ҳудуди фразеологизм».

Бино ба андешаи муҳаррир ва мураттибон, шартӣ аввали фарҳангнигорӣ ин аст, ки моҳият, анвоъ, хусусият ва ҳаҷми маводи асосӣ – моддаҳои фразеологӣ муайян карда шаванд, дар акси ҳол дар интиҳоб ва шарҳи моддаҳои принсипи ягонаи илмӣ таъмин намегардад. Аз ин рӯ, он бояд, дар фаҳмиши моҳияти масъалаҳои дар боло номбурда оид ба фразеография ва принсипҳои фарҳангнигории русӣ тасаввуроти дақиқ ба бор орад.

Дар оғози сарсухан чунин омадааст: «Дар русшиносӣ дар бораи он ки фразеологизм ё воҳиди фразеологӣ чист фикри ягона вучуд надорад, пас, дар нуктаи назарҳо ба таркиби чунин воҳидҳо низ дар ягонагӣ буда наметавонад» (6,7). Чунин вазъ бо вучуди он аст, ки дар забоншиносии рус олимони кайҳо инҷониб ба омӯзиши ин соҳа машғуланд ва асарҳои бисёр навишта шудаанд. Дар ҳақиқат, натавонанд фарҳангшиносони русу хорича, балки баъзе забоншиносони тоҷик низ ба воҳидҳои фразеологӣ ҳама гуна ифодаҳои устуворро мансуб медонанд, вале иддае онро дар доираи муайян маҳдуд мешуморанд.

Мафҳумҳои устуворияти соҳтор, яклухтии мазмун, ки аз маъноии ҷузъҳои ВФ барнамеояд, таҷзияи ҷузъҳо, доштани қаринаҳо (вариантҳо), дар шакли тайёр корбаст шудан, тарҷуманашавандагӣ, маъноии маҷозӣ, образнокӣ, муассирӣ ва м. инҳо чун аломатҳои асосии шинохти фразеологизмҳо пазируфта шудаанд. Вале муҳаррири луғатномаи мазкур А.И. Молотков чунин масъалагузориро ном мебарад ва онҳоро дар соҳаи фарҳанги фразеологӣ ҳамчун асос қобили қабул намешуморад: «таҳлили фразеологизмҳои забони русӣ аз лиҳози мазмун, шакл ва истеъмоли имкон медиҳад бигӯем, ки ягонто аз ин аломатҳо (аломатҳои дар боло номбурда – В.Н.), на дар алоҳидагӣ, на дар

мачмӯъ бо ҳамдигар, аломатҳои категориалии муайянкунанда ва фарқкунандаи фразеологизмҳои ифода карда наметавонанд.

Вобаста ба мақсад ва вазифаҳои фарҳанги фразеологӣ қазияҳои умумии фразеологияи забони русиро дар сатҳи маърифати муосир метавон чунин арзёбӣ кард: 1) муайян намудани табиати забонии фразеологизм; 2) ҳосияти таърихӣ – замонӣ ва услубии фразеологизмҳо; 3) ошкор намудани қонуниятҳои истеъмолии фразеологизмҳо дар нутқ. (6,7).

Аз ин нуқтаи назар зарурате ба миён меояд, ки фаҳмиши моҳияти масъалаҳои асосии ВФ аз ҷониби муҳаррир ва мураттибони фарҳанг дар мадди назар дошта шавад, то ки мақсади онҳо дар ишоратҳои мухтасар ва аломатҳои фразеографӣ дуруст дарк гардад ва ин таҷриба минбаъд дар илми фразеология, инчунин фразеографияи дигар забонҳо, аз ҷумла, фарҳангшиносии тоҷик истифода шавад.

Аломатҳои категориалӣ ба маънои фарқкунанда, махсуси фразеологизмҳо фаҳмида мешавад, ки онро аз воҳидҳои дигари забон ҷудо мекунад. Аломатҳои категориалӣ якҷандто мешаванд ва барои ҷудо кардани онҳо аз воҳиди забон, аз ҷумла ВФ, бояд ҳамаи аломатҳо бе истисно ба назар гирифта шаванд. Дар фразеологизмҳо аломатҳои категориалӣ ба инҳо марбутанд: а) маънои луғавӣ, б) таркиби ҷузъҳо, в) мавҷудияти категорияҳои грамматикӣ. Дар ин замина барои саҳеҳ фаҳмидани табиати фразеологизм бояд онҳо бо ду воҳиди дигари забон: 1) бо калима, 2) бо ибора (ё ҷумла) муқоиса карда шавад, ки шарҳи он қазияҳо дар бандҳои минбаъдаи мақола омадааст.

Фарҳанги фразеологияи забони русӣ фразеологизмҳои дарбар мегирад ва шарҳ медиҳад, ки ҷавобгӯии меъёрҳо буда, иқтибос аз адабиёти бадеӣ ва публитсистӣ оварда мешавад, ё аз луғатномаҳои навтарини русӣ гирифта шудаанд. Вазифаи фарҳанг зикри меъёрҳои фразеологизм, дуруст шарҳ додани маънои луғавӣ ва хусусияти сохторӣ мебошад. Дар фарҳанг фразеологизмҳо бо навсозиҳо ва дигаргуниҳои муаллифӣ, ки ба меъёрҳои умумӣ мутобиқ нестанд, ҷой дода намешаванд.

Масоили фразеология дар фразеографияи англисӣ. Таҳқиқи фразеологияи англисӣ асосан аз асри XVIII шурӯъ гардидааст ва ташаккули он ба давраи нави рушди забоншиносӣ (а. XX) рост меояд, вале дар ин соҳа аз ҷониби забоншиносони хориҷӣ асарҳои муқаммал хеле кам ба назар мерасанд ва дастовардҳои фразеологияи англисӣ асосан ба заҳмати олимони рус, аз он ҷумла, Н.Н. Амосова, И.В. Арнолд, А.И. Смирнитский, Э. Сепир, А.И. Ройзензон, А.И. Мелчук, В.А. Архангелский ва ҷанде дигарон ба даст омадааст.

Дар таҳқиқи масъалаҳои назариявии фразеографияи забони англисӣ саҳми бемисли А.В. Кунин аз ҷониби қулли мутахассисон эътироф шудааст. Фаъолияти илмӣ ин забоншиноси номдор аз ибтидои соли 30 асри XX оғоз ёфта, «Луғати фразеологияи англисӣ – русӣ», ки якқамуаллифаш мебошад (2), комилтарин фарҳангии дузабонаи муосир ба шумор меравад. Ҷунонки аз сарсухан ва муҳтавои луғат бармеояд, ин асар бо назардошти дастоварди забоншиносии умумӣ (ҷаҳонӣ) рӯикор омадааст. Тазаққур бояд қард, ки асосҳои ана ҳамин “концепсияи муаллиф” (яъне А.В. Кунин – В.Н.) дар нашри сеюми луғат (1) бо номи “Маҳфумҳои асосии фразеологияи англисӣ ҳамчун фанни лингвистӣ” ҷой дода шудааст, ки аз 10 банд иборат буда, дар он андешаҳои ин олимони соҳибтаҷриба оид ба масъалаҳои фразеология ва фразеографияи англисӣ дар заминаи дастовардҳои соҳа баррасӣ гаштааст. Ин “концепсия” дар нашри 4-уми луғати мазкур (дар ин нашр номи ӯ ҳамчун муаллиф, на мураттиб, сабт шудааст) қомилан татбиқ гардид.

Мақола аз он ҷиҳат низ арзишманд мебошад, ки муаллиф андешаҳои худро дар қиёсу муқобила бо афкори наздик 20 нафар олимони ватаниву хориҷӣ меорад ва хонанда имкон

пайдо мекунад, ки худ ба хулосаҳои илмӣ ояд. Ҳамин тавр, дар асоси маводи луғати мазкур тасаввури равшан дар бораи тамоюли илми фразеологияи англисӣ ҳосил мегардад, ки он аз бандҳои зерин иборат аст: 1. Фразеология ҳамчун фанни забоншиносӣ 2. Навҳои вобастагии ҷузъҳои воҳидҳои фразеологӣ”. 3. Масъалаи сохторӣ-семантикии тамсиланокӣ ё бетамсилагии воҳидҳои фразеологӣ. 4. Устуворияти воҳидҳои фразеологӣ. 5. Қаринанокӣ фразеологӣ ва синонимияи сохторӣ. 6. Мунфасилшаклии воҳидҳои фразеологӣ. 7. Таърифи воҳидҳои фразеологӣ ва ҳаҷми фразеология. 8. Навҳои таркибҳои устувори калимаҳо бо ҳосияти ғайрифразеологӣ.

Аз номгӯи бандҳо низ дарк кардан мумкин аст, ки муаллифи мақола бисёр масъалаҳои моҳиятии фразеологияро бо диди нав маънидод мекунад. Ҳар яки ин қисматҳо аз мақолаҳои мушаххаси илмӣ иборат буда, дар маҷмӯъ “концепсия”-и А.И. Куниро оид ба фаҳмиши масоили умдаи фразеология ба миён меоранд. Аз ҷумла, дар банди 7-ум “Таърифи воҳидҳои фразеологӣ ва ҳаҷми фразеология” андешаҳои олим ба таври як навъ ҷамъбаст баён гаштаанд. Чунончи, аз назари ӯ, махсусияти воҳидҳои фразеологӣ бар мунфасилшаклӣ ва устуворият аст. Дар ҳамин замина муаллифи мақола чунин таърифи воҳиди фразеологиро пешниҳод менамояд: **Воҳиди фразеологӣ – ин таркиби устувори калимаҳо бо тағйирёбии пурра ё нопурраи маъно мебошад.**

Фразеологизм дар ҳудуди ҷумлаи мураккаб воқеъ мегардад. Ифодаҳои, ки аз рӯи тӯлоният аз ин ҳудуд берунанд, фразеологизм шуморида намешаванд.

Чунин фаҳмиши воҳидҳои фразеологӣ имкон медиҳад, ки дар асоси меъёрҳои объективӣ ҳудуди вазифаҳои фразеологӣ аз таркибҳои ивазшавандаи калимаҳо, сохторҳои гуногун, ҳамчунин калимаҳои мураккаб, жанрҳои хурди фолклор, (масалан, чистонҳо) ҷудо карда шаванд.

Фразеология – фанни забоншиносӣ, ки воҳидҳои фразеологӣ ва таркиби фразеологии забонро меомӯзад. Ба воҳидҳои фразеологӣ ибораҳо, ҷумлаҳо, аз ҷумла, зарбулмасалҳо шомиланд.

Ин хулоса бо он асоснок карда мешавад, ки объекти фразеологияро омӯзиши гурӯҳҳои луғавии мунфасилшакл бо маъноӣ ғайриаслӣ ва устуворият дар сатҳи фразеологӣ, новобаста ба он, ки онҳо воҳиди номинативӣ ё коммуникативиянд, яъне ибора ё ҷумлаанд, ташкил менамоянд. Номинатсия ва коммуникатсия ба дараҷае бо ҳам марбутанд, ки аз фразеология воҳидҳои коммуникативиро ҷудо кардан асос надорад, ки он аз назарияи камарзиши муодил шуморидани воҳидҳои фразеологӣ бо калима бармеояд. Ҳаҷми фразеология бояд дар ҳудуди муайян аз рӯи меъёрҳои дақиқ арзёбӣ гардад.

Ҳамин тариқа, фразеология соҳаи нисбатан нави илми забоншиносӣ буда, бисёр масъалаҳои он ба шарҳу эзоҳ эҳтиёҷ дорад. Аз ин рӯ, ба муаллиф ва мураббони фарҳангҳои фразеологӣ зарурате пеш омадааст, ки дар оғози китоб нуқтаи назари худро пирумунӣ омилҳои шинохту интиҳоби воҳидҳои луғавӣ ва роҳи усулҳои шарҳи онҳо дар сарсухани муфассал ё мақолаи алоҳидаи илмӣ баён намоянд. Вақте ки ин қазия дар заминаи забонҳои гуногунсохт дар муқоисаи типологӣ сурат мегирад, он аҳамияти бештар пайдо мекунад, зеро дастандаркорон аз комёбӣ ва таҷрибаи ҳамдигар огоҳ шуда, онро дар фаъолияти худ ба кор мебаранд.

Дар илми забоншиносӣ ба таври муқоисавӣ-типологӣ таҳқиқ кардани масъалаҳои мухталифи забонҳои гуногунсохт падидаи нав буда, он ба манфиати ҳар як забони киёшаванда, дар маҷмӯъ рушди забоншиносии умумӣ хоҳад шуд.

Пайнавишт:

1. *Англо – русский фразеологический словарь. Изд. 3-е. В 2-х томах / Составитель А.В. Кунин. - М.: Сов. энциклопедия, 1967 – 1264 с.*
2. *Кунин А.В. Англо – русский фразеологический словарь. Изд. 4-е /А.В.Кунин. – М.: Русс. язык, 1984. – 944 с.*
3. *Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик (фарҳанги фразеологӣ) Ҷилди 1./ Тартибдиҳанда М. Фозилов. – Душанбе: Нашрдавтоҷ, 1963. – 952 с.*
4. *Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик. Ҷилди 2./ Тартибдиҳанда Фозилов М. – Душанбе: Ирфон, 1964. – 802 с.*
5. *Фозилов Муллоҷон. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ. Ҷилди 1./Муллоҷон Фозилов.– Душанбе: Ирфон, 1975. – 368 с.*
6. *Фразеологический словарь русского языка .Изд. 4-е./ Под ред. А.И. Молоткова. - М.: Русский язык, 1986. – 543 с.*

References Literature:

1. *Anglo-Russian Phraseological Dictionary. The 3rd edition. In 2 parts./Composer: A.V. Kulin - M.: Soviet encyclopedia, 1967 – 1264 pp.*
2. *Kulin, A.V. Anglo-Russian Phraseological Dictionary. The 4th edition / A.V. Kulin - M.: Russian language, 1984. – 944 pp.*
3. *The Dictionary of Idioms of Modern Tajik Language (phraseological dictionary). Part 1./ Compiled by M. Fozilov. - Dushanbe: Tajik State Publishing-House, 1963. – 952 pp.*
4. *Dictionary of Idioms of Modern Tajik Language. Part 2./Compiled by Fozilov M. - Dushanbe: Cognition, 1964. – 80 pp.*
5. *Fozilov Mullojon. Tajik and Persian Proverbs, Sayings and Aphorisms. Volume 1/ Mullojon Fozilov.– Dushanbe: Cognition, 1975. – 368 pp.*
6. *Phraseological Dictionary of the Russian Language. The 4th edition / Under the editorship of A.I. Molotkova. - M.: Russian Language, 1986. – 543 pp.*